

Magdalena Wismont

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0003-2010-8214>

magdalena.wismont@filologia.uni.lodz.pl

**Wspólnota rodzinna jako organ decyzyjny
na mocy prawa. O radzie rodzinnej w Kodeksie Napoleona
z perspektywy lingwistycznej**

Streszczenie. W artykule uwzględniono wyrazy pojawiające się przy wyrażeniach *rada rodzinna*, *rada rodziny*, a także przy jednowyrazowym ujęciu *rada*, które odnotowano w XIX-wiecznych przekładach Kodeksu Napoleona na język polski. Przedmiotem opisu jest zatem najbliższe otoczenie wyrazowe, w jakim występują trzy rozpatrywane wyrażenia. Badane sformułowania wskazują na funkcję i rangę rodzinnego gremium, jakim była rada rodzinna. Materiały zostały wyekscerpowane z dwóch tłumaczeń francuskiego ustawodawstwa autorstwa dwóch tłumaczy: Franciszka Ksawerego Szaniawskiego oraz Franciszka Ksawerego Michała Bohusza. Analiza ukazuje przede wszystkim wspólnotowy wymiar działalności rady rodzinnej, jej decyzyjną i kontrolującą funkcję w rodzinie. Poza tym wskazano na wpływ rady zarówno w perspektywie lokalnej, mniejszej społeczności, jak i globalnej, większej grupy, tzn. użytkowników jednego języka.

Słowa kluczowe: Kodeks Napoleona, prawo rodzinne, tłumaczenia, wspólnota rodzinna

**The family community as a decision-making body under the law. On Family
Council in the Napoleonic Code from a linguistic perspective**

Summary. The article includes words that appear in expressions such as *family council*, *council of family*, as well as in the one-word form *council*, which were noted in 19th-century

© by the author, licensee Lodz University – Lodz University Press, Lodz, Poland.
This article is an open access article distributed under the terms and conditions
of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable

Conflicts of interests: None

Ethical Considerations: The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Received: 2025-01-15. Accepted: 2025-07-02.

translations of the Napoleonic Code into Polish. The subject of the description is therefore the closest expressive environment in which the three analyzed expressions appear. The studied formulations indicate the function and rank of the family body, which was the family council. The materials were excerpted from two translations of French legislation by two translators: Franciszek Ksawery Szaniawski and Franciszek Ksawery Michał Bohusz. The analysis emphasizes primarily the communal dimension of the family council's activities, its decision-making and controlling function within the family. Furthermore, it points to its influence both from a local perspective, smaller community, and a global perspective, larger group, i.e., users of one language.

Keywords: Napoleonic Code, family law, translations, family community

1. Zagadnienia wstępne

Rodzina to podstawowa wspólnota dla każdego człowieka, pierwsza, której człowiek doświadcza. Pod jej wpływem kształtujemy nasze zachowanie i sposób widzenia świata, dzięki niej również poznajemy system elementarnych zasad. Niejednokrotnie to właśnie rodzina tworzy pewne reguły, do których wszyscy członkowie się dostosowują. Spostrzeżenia dotyczące decyzyjnej funkcji rodziny możemy poczynić nie tylko względem współczesności, ale także (a nawet przede wszystkim) względem minionych wieków. Dawniej autorytet rodziny był bardzo silny. Często krewni wywierali presję na swoich bliskich, co może się wydawać negatywne w perspektywie życia jednostki, lecz należy podkreślić, iż choć z jednej strony rodzina wywierała nacisk na poszczególnych jej członków, to z drugiej strony każdy mógł zawsze liczyć na reakcję osób spokrewnionych lub powinowatych, a więc nie pozostawał z problemami sam. Trzeba przy tym zaznaczyć, że działanie gremium rodzinnego było dobrowolne bądź było usankcjonowane prawnie. W niniejszym opracowaniu wzięto pod uwagę drugą z wymienionych możliwości, a zatem sytuację, w której wspólnota rodzinna mogła organizować się i wydawać decyzje na mocy obowiązującego prawa.

Grupa członków rodziny, którą traktowano jako organ prawnie umocowany, była nazywana *radą familijną*. Prawny status tego gremium pojawił się w Kodeksie Napoleona, czyli we francuskim zbiorze praw, który obowiązywał w Księstwie Warszawskim od 1808 r. (Pol 2000: 46). Kodeks Napoleona to kodeks praw cywilnych, uchwalony we Francji 21 marca 1804 r. Zbiór legislacyjny początkowo nazwano *Code civil des Français*, co w polskim tłumaczeniu brzmi Kodeks cywilny Francuzów, następnie funkcjonowały określenia *Code Napoléon* (Kodeks Napoleona) oraz *Code civil* (Kodeks cywilny) (Sójka-Zielińska 2008: 65). Na gruncie polskim w użyciu niezmiennie pozostawała nomenklatura uwzględniająca pomysłodawcę, czyli Napoleona Bonaparte. Językowo jest to niezmiernie ciekawe dzieło. Współcześnie traktuje się je jako „arcydzieło techniki ustawodawczej” (Pol 2000: 46), uznaje się za „arcydzieło sztuki legislacyjnej swojej epoki. Zwięzły, operujący prostymi i jasnymi sformułowaniami” (Sójka-Zielińska 2008: 193).

Językowy kształt oryginału podziwiali literaci tacy, jak Victor Hugo, Gustave Flaubert, Stendhal czy Honoré de Balzac. Ostatni w wymienionych miał nawet przyznać, że „przed każdym przystąpieniem do pisania dalszych ustępów swej *Komedii ludzkiej*, zawsze czytał kilka ustępów tekstu Kodeksu Napoleona, aby zapewnić ścisłość opisu i nabrać niezbędnej w tym celu »suchości« i precyzyjności stylu języka” (Pol 2000: 51). Warto w tym miejscu podkreślić, iż sposób językowego ukształtowania tekstu francuskiego wpłynął na polskie przekłady tego dzieła oraz na język prawny i terminologię prawną w polszczyźnie (Wismont 2024: 337). Kodeks Napoleona okazał się ponadto dziełem nowoczesnym (Radwański 2009: 131), z wysoko ocenianymi walorami formalnymi (Królasik 2014: 90), o dużym znaczeniu w historii prawa.

Gdy w Księstwie Warszawskim wprowadzono Kodeks Napoleona jako prawo w nim obowiązujące, należało dokonać przekładu francuskiego ustawodawstwa na język narodowy, czyli na język polski. Działania te miały zostać rozpoczęte od razu i jak najszybciej miały być zakończone. Niestety tłumaczenie tekstu francuskiego okazało się problematyczne. Jak wskazuje Anna Rosner, trudności miały nie tylko charakter lingwistyczny, ale przede wszystkim prawnosystemowy (Rosner 2007: 9) – należało bowiem dostosować język polski do nowych instytucji i rozwiązań prawnych. Nowe prawo wywołało kontrowersje społeczne – zyskało zwolenników, ale i zdobyło przeciwników. Pierwszego tłumaczenia Kodeksu Napoleona na język polski dokonał Franciszek Ksawery Szaniawski. Przekład ukazał się w częściach: pierwsza w czerwcu 1807 r., druga w grudniu tego samego roku, a trzecia na początku 1808 r. (Pol 2000: 51). Jednak uznano, że dokonania F.K. Szaniawskiego nie są wystarczające. Jego tekst nie zyskał statusu urzędowego, a jedynie tymczasowy (Pol 2000: 52). Pomimo tego, że w kolejnych latach powstawały nowe wersje przekładów w języku polskim, chociażby Franciszka Ksawerego Michała Bohusza, żadna z nich nie stała się tłumaczeniem urzędowym, wszystkie miały charakter pomocniczy¹. O problemach związanych z przekładem tekstu związanego z prawem pisał sam F.K. Szaniawski na łamach prasy: „W polskim języku nie mamy dotąd obszernéy Jurisprudencyi uczonym sposobem uporządkowanéy, tém więc trudniéy wyrazić w oyczystey mowie przepisy Kodexu” (Szaniawski 1809: 55).

Jeśli chodzi o historię samego organu kolektywnego zwanego *radą familijną*, to należy wskazać, że występował on przed wprowadzeniem Kodeksu Napoleona. W dawnej Polsce istniało pojęcie rady familijnej (Machut-Kowalczyk 2014: 17). W *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej* autorstwa Zygmunta Glogera odnotowane zostało hasło *rada familijna*: „znana była w dawnej Polsce rada familijna, rada starszych w ważnych wypadkach, gdy chodziło o sprzedaż dóbr,

¹ Historię tłumaczeń Kodeksu Napoleona na język polski szczegółowo opisano w innym miejscu (Wismont 2024: 31–34), natomiast kwestie związane z używaniem w XIX w. określeń stosowanych w tłumaczeniach Kodeksu Napoleona w instytucjach oraz życiu codziennym wymaga dodatkowych badań.

które należały do nieletnich, o sposób wychowywania, wydanie córki za mąż, usunięcie z opieki opiekuna” (Gloger 1900–1903). Do zadań gremium rodzinnego należały zatem m.in. kwestie opieki nad małoletnimi, szczególnie sierotami i półsierotami, sprawy związane z majątkiem niepełnoletnich, zawarciem związku małżeńskiego. Rada rodzinna pełniła funkcje doradcze, decyzyjne oraz kontrolne. Jak wskazuje Joanna Machut-Kowalczyk, badaczka prawa, funkcjonowanie rady rodzinnej przede wszystkim odciążało sądy (Machut-Kowalczyk 2014: 302). Rangę organu kolegialnego zaś podkreślało to, że działał pod powagą sądu pokoju – przewodniczącym rady miał być sędzia pokoju, choć w praktyce bywał nim najczęściej podsędek (Machut-Kowalczyk 2014: 238). Działanie rady rodzinnej na gruncie polskim przetrwało do 1946 r. na mocy dekretu Prezydium Krajowej Rady Narodowej (Woźniak 2019: 504). Niemniej jednak należy podkreślić, iż Kodeks Napoleona nadał radzie rodzinnej charakteru prawnego: regulował jej obowiązki i ustawowo wzmacniał jej działanie.

Skoro Kodeks Napoleona podkreślał znaczenie rady rodzinnej na gruncie prawnym, to zasadne wydaje się pytanie, jak kwestia ta odzwierciedla się w języku. Celem niniejszego opracowania jest zatem prześledzenie sformułowań pojawiających się w polskim materiale przy wyrażeniu *rada rodzinna*, które wskazują na działanie rady, a co za tym idzie, ją charakteryzują. Podstawę materiałową wyekscerpowano z dwóch polskojęzycznych przekładów Kodeksu Napoleona pochodzących z 1. poł. XIX w. Jednym z nich jest wersja F.K. Szaniawskiego z 1813 r. pt. *Kodex Napoleona. Code Napoléon. Codex Napoleonis*, która jest wydaniem trójjęzycznym polsko-francusko-łacińskim (dalej: KN1). Drugie tłumaczenie *Kodeks Napoleona Księstwu Warszawskiemu* [...] za *prawo cywilne podany* [...] jest autorstwa F.K.M. Bohusza i pochodzi z 1810 r. (dalej: KN2). Pod uwagę wzięto pierwszą księgę obu wydań, która dotyczy się prawa rodzinnego. Obserwacje będą skoncentrowane na kontekście językowym. W analizie uwzględniono określenia, które pojawiły się w sąsiedztwie wyrażen *rada rodzinna* i *rada rodziny*, a także w towarzystwie jednowyrazowego ujęcia *rada*. Przedmiot opisu stanowi zatem najbliższe otoczenie wyrazowe, w jakim występują trzy rozpatrywane wyrażenia. W niniejszym opracowaniu stosuje się synonimicznie wyrazy *określenie* i *sformułowanie*, ze względu na chęć podkreślenia relacji między nazwami rodzinnego gremium a sąsiadującymi elementami – chodzi o to, że one nie tylko pojawiają się obok siebie, ale odnoszą się w pewien sposób do siebie, czyli analizowane jednostki niejako określają radę rodzinną. W egzemplifikacjach zostały uwzględnione wersje polskie z dwóch tłumaczeń Kodeksu Napoleona, a następnie podano francuski pierwowzór. Na końcu znajduje się informacja o numerze artykułu, w którym cytowany fragment się pojawił.

W perspektywie niniejszej analizy istotne jest podkreślenie, że mamy do czynienia z tekstami tłumaczonymi. Zatem autorzy tych przekładów opierali się na wersji francuskiej i w stosunku do niej tworzyli swoje teksty. W pracy stosuje się dwa synonimiczne względem siebie terminy: *tłumaczenie* i *przekład*. Można

je wyjaśnić jako przełożenie wypowiedzi w jednym języku na wypowiedź w drugim języku, bądź jako translację tekstu z jednego języka (źródłowego) na drugi język (docelowy). Działanie takie wymusza dostosowanie tekstu do innych warunków językowych i kulturowych. Dlatego też w perspektywie tłumaczeń mówi się o reinterpretacji tekstu (Dąbska-Prokop 1995: 14), której dokonuje tłumacz. Rola tłumacza często jest podkreślana, bywa on nazywany *pośrednikiem*: „pośrednik językowy w układzie translatorycznym” (Lukszyn 1993: 346). Z tego względu nie można pominąć kwestii autorstwa przekładu – w niniejszym opracowaniu jest więc istotne uwzględnienie twórcy polskiej wersji językowej Kodeksu Napoleona. Jak zauważymy, różnice w sposobie tłumaczenia będą widoczne w ekscerpowanych materiałach, choć nie będą stanowić częstych sytuacji. Trzeba również podkreślić, że badania nad tekstem Kodeksu Napoleona wpisują się w problem przekładu specjalistycznego. Tekstami specjalistycznymi są przecież teksty dotyczące prawa. Uwzględniając podział na język prawny i język prawniczy, dokonany przez Bronisława Wróblewskiego (1948), należy wskazać, iż XIX-wieczne tłumaczenia Kodeksu Napoleona można uznać za teksty w języku prawnym. Pomimo że podział B. Wróblewskiego jest dużo późniejszy niż teksty przekładów, to XX-wieczny aparat krytyczny można bez problemu w tym przypadku zastosować do XIX-wiecznej bazy materiałowej: spełnia ona wszystkie kryteria. O przyjętych i sformułowanych eksplicitnie zasadach dotyczących przekładu tekstu w języku prawnym trudno mówić w XIX w. I dzisiaj nie są one ogólnie wskazane i zależą od wielu czynników.

Zacznijmy najpierw od przedstawienia sposobów nazewnictwa interesującego nas gremium rodzinnego. W oryginalnym tekście francuskim kolektyw określa się jako *le conseil de famille*. W polskich przekładach prawa termin zazwyczaj tłumaczy się w postaci *rada familiyna* (KN1; KN2). Jest to najczęstszy sposób tłumaczenia. Bywa także, że jako ekwiwalent stosuje się określenie *rada rodziny* (KN1; KN2). Jak już wskazano w innym miejscu, na poziomie formalnym najodpowiedniejszym ekwiwalentem francuskiego pierwowzoru jest *rada rodziny* (Wisniewski 2024: 133), która jednak przez tłumaczy jest rzadziej wybierana. Niemniej do niniejszej analizy posłużyły oba wymienione określenia. Warto wspomnieć, że w XIX-wiecznych opracowaniach prawniczych dotyczących Kodeksu Napoleona proponowano jeszcze inne odpowiedniki francuskiego *le conseil de famille* – mowa jest m.in. o *radzcu rodziny* oraz o *straży rodziny* w *Krótkiej nauce z cywilnego statutu Napoleona Wielkiego sposobem słownika publiczności podanej* Samuela Gottloba Laubego z 1808 r. W *Inwentarzu kodeksu cywilnego francuskiego czyli Kodeksu Napoleona* autorstwa Ignacego Franciszka Stawiarskiego (1811 r.) stosuje się natomiast określenie *rada familiyna*. Widać zatem, że pomimo istnienia pojęcia rady rodzinnej w dawnej Polsce nomenklatura tego zjawiska nie była ustabilizowana.

W Kodeksie Napoleona wskazano dokładnie, kto może należeć do grona członków rady rodzinnej, tzn. jak powinien wyglądać skład tego kolektywu.

Na próżno jednak szukać informacji o udziale kobiet i mężczyzn². Kodeks nie uwzględnia bowiem zasad dotyczących wymogu określonej liczby przedstawicieli różnych płci. W jednym z artykułów natomiast czytamy:

Rada familiyna złożona będzie, nie obeymując Sędziego Pokoju, z sześciu krewnych, lub powinowatych, w połowie ze strony oycowskiéy, w połowie ze strony macierzyńskiéy, i według porządku bliższości w każdéy linii branych [...] (KN1 art. 407).

Rada Familiyna złożona będzie, nie rachuiąc Sędziego Pokoju, z sześciu krewnych, lub powinowatych, w połowie po mieczu, w połowie po kądzieli, i według porządku bliższości w każdej linii branych [...] (KN2 art. 407).

2. Określenia towarzyszące radzie

Jeśli chodzi o określenie, które często pojawia się przy analizowanym wyrażeniu, to należy tu wymienić rzeczownik *uchwała*. Egzemplifikacje z tym wyrazem wyglądają następująco:

uchwała rady familiynéy (KN1; KN2) — *délibération du conseil de famille*; art. 447.

uchwały rady familiynéy (KN1) / uchwała Rady Familiynéy (KN2) — *les délibérations du conseil de famille*; art. 458.

uchwałą rady familiynéy (KN1; KN2) — *délibération du conseil de famille*; art. 462.

uchwałę rady familiynéy (KN1; KN2) — *l'arrêté de la famille*; art. 507.

bez uchwały rady familiynéy (KN1) / bez dozwoleń Rady Familiynéy (KN2) — *sans une délibération du conseil de famille*; art. 483.

Jak widać, decyzje podjęte przez radę familijną miały wysoką rangę. Z tej przyczyny dosyć często w perspektywie analizowanego materiału mówi się o uchwałach rodzinnego gremium. Postanowienie czegoś i ustalenie stanu rzeczy jawi się więc jako główne zajęcie rady familijnej. Dokonanie decyzji przez członków rady otwierało drogę do działania — bez uchwały nie można było przejść do praktycznego wymiaru. Warto podkreślić, iż w zaprezentowanych wyżej egzemplifikacjach zauważamy pojedynczy przykład zastosowania innego rzeczownika. Jeden z tłumaczy wykorzystuje wyraz *dozwoleń*, który w tym kontekście jednak jawi się jako synonim *uchwały* — jeśli w uchwale jest mowa o przyzwoleniu na coś, to można ją przecież ująć jako *dozwoleń*. Zmiana wyboru ekwiwalentu nie wpływa więc na wizję rady familijnej jako organu kolektywnego.

² Interesujące jest, że Kodeks Napoleona uwzględnia kobiety w niektórych działaniach prawnych, na przykład kobiety mogły zostać opiekunkami dzieci, choć musiały mieć wówczas opiekuna do pomocy m.in. w sprawach finansowych (Wismont 2024: 233–235), albo też mogły same wnieść sprawę o rozwód, choć warunkiem do tego było znajdowanie się kochanki męża we wspólnym domu małżonków, o czym informuje art. 230 (Wismont 2024: 27). Niemniej zauważalne są przejawy zwrócenia uwagi na możliwość dokonywania przez kobietę jakichkolwiek czynności prawnych.

Kolejne określenia również wiążą się z wydawaniem decyzji. Odnotowano bowiem użycie rzeczownika *upoważnienie*, czasownika *upoważniać*, a także imiesłowa *upoważniony*. W jednym z przykładów mamy analityczną postać *udzielić upoważnienia* (w negacji). Można wysunąć wniosek, iż do działań rady rodzinnej należało przyzwalanie na coś, pozwolenie czegoś czy też, jak byśmy to współcześnie określili, wydanie pełnomocnictwa. Odpowiednie przykłady zaprezentowano poniżej:

upoważnienia od rady rodzinnej (KN1; KN2) — *une autorisation [...] du conseil de famille*; art. 461.

na mocy upoważnienia rady rodzinnej (KN1; KN2) — *avoir été autorisé par le conseil de famille*; art. 467.

rada rodzinna nie udzieli swego upoważnienia (KN1; KN2) — *le conseil de famille n'accordera son autorisation*; art. 457.

bez upoważnienia rady rodzinnej (KN1; KN2) — *sans l'autorisation du conseil de famille*; art. 463–464.

rada rodzinna upoważni (KN1; KN2) — *le conseil de famille n'aît autorisé*; art. 450.

upoważnia go rada rodzinna (KN1) / od Rady Rodzinnej upoważniony (KN2) — *le conseil de famille l'aurait autorisé*; art. 452.

upoważnionym przez radę rodzinną (KN1; KN2) — *autorisé par un conseil de famille*; art. 457.

Zarejestrowano przykłady mówiące o tym, że radę rodzinną należy *zwołać*, a więc zwracano uwagę na organizowanie spotkań bądź zebrań członków rodziny tworzących organ decyzyjny. Wykorzystywano formy czasownika *zwołać* oraz imiesłów *zwołana*.

zwołać radę rodzinną (KN1; KN2) — *convoquer le conseil de famille*; art. 395, 421, 431.

ta rada zwołana będzie (KN1; KN2) — *ce conseil sera convoqué*; art. 406.

rada rodzinna zwołana (KN1; KN2) — *le conseil de famille, convoqué*; art. 421.

rada rodzinna przyzwolicie zwołana (KN1; KN2) — *le conseil de famille, dûment convoqué*; art. 396.

żądać zwołania rady rodzinnej (KN1; KN2) — *faire convoquer le conseil de famille*; art. 439.

W przytoczonych egzemplifikacjach pojawia się przykład podkreślający sposób zwołania rady rodzinnej. Chodzi w tym przypadku o określenie *przyzwolicie*, które eksponuje obowiązek odpowiedniego, należytego, godziwego zorganizowania się rodzinnego kolektywu³. Świadczy to o konieczności prawidłowego funkcjonowania rady. Poza tym możliwe było wymaganie spotkania członków rady rodzinnej, co widzimy w sformułowaniu *żądać zwołania* — gdy pojawiała się potrzeba, wspólnota rodzinna powinna się spotkać.

³ Według *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (dalej: SJPDor) wyraz *przyzwolicie* jest przysłówkiem od *przyzwoity*, który zaś oznacza '1. czyniący zadość wymaganiom towarzyskim, moralnym; 2. odpowiedni, właściwy, godziwy, należyty; spory, znaczny, dostatni', zob. <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/html> (dostęp: 30.12.2024).

Jak wcześniej wspomniano, w tekście kodeksu uwzględniono skład rady rodzinnej. Z tego względu mówi się o *członkach* rodzinnego organu:

nie może być członkiem rady rodzinnej (KN1; KN2) – *ne pourra être membre d'un conseil de famille*; art. 445.

członkami rady rodzinnej (KN1; KN2) – *membres du conseil de famille*; art. 408.

członkami rady rodzinnej (KN1; KN2) – *membres des conseils de famille*; art. 442.

Innym określeniem odnotowanym przy radzie rodzinnej jest rzeczownik *zezwolenie*, który wiąże się z dokonywaniem pewnych wyborów, decyzji przez wspólnotowy kolektyw:

zezwolenie rady rodzinnej (KN1; KN2) – *le consentement du conseil de famille*; art. 174.

bez zezwolenia rady rodziny (KN1) / bez zezwolenia Rady Rodzinnej (KN2) – *sans le consentement du conseil de famille*; art. 160.

Do obowiązków rady można także zaliczyć wyznaczanie czegoś, ustalanie czegoś. Formy czasownika *oznaczać*⁴ zarejestrowano w dwóch artykułach:

rada rodziny oznaczyła (KN1) / Rada Rodzinna oznaczyła (KN2) – *fait déterminer par le conseil de famille*; art. 456.

ta rada oznaczy (KN1; KN2) – *ce conseil déterminera*; art. 455.

Wśród obowiązków rady rodzinnej wymienia się ustalanie czy postanawianie – kolejny czasownik, który o tym świadczy to *ułożyć*⁵:

rada rodzinna ułoży przybliżonym sposobem (KN1) / Rada Rodzinna ułoży na domysł (KN2) – *le conseil de famille règlera par aperçu*; art. 454.

rada rodzinna ułoży formę (KN1) / Rada Rodzinna ułoży sposób (KN2) – *le conseil de famille règlera la forme*; art. 507.

Pozostałe określenia mają w analizowanym materiale pojedyncze użycia, tzn. w danym przekładzie w sąsiedztwie nazwy rodzinnego gremium pojawiły się jednokrotnie. W tej grupie znajdują się formy czasownikowe. Jedną z nich jest forma leksemu *przystąpić*:

rada rodziny przystąpi do (KN1; KN2) – *il sera pourvu, par un conseil de famille*; art. 405.

Kolejna zaś wiąże się z użyciem czasownika *osądzić*:

rada rodzinna za przyzwoite osądzi (KN1) / Rada Rodzinna za przyzwoity osądziła (KN2) – *le conseil de famille aurait jugé [sic!]*; art. 470.

⁴ Czasownik *oznaczać* użyty tutaj został w znaczeniu 'ustalać, określać, wyznaczać' – taką definicję, jako trzecią z wymienionych, znajdujemy w SJPDor, zob. <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/html> (dostęp: 30.12.2024).

⁵ W SJPDor uwzględnia się czasownik *układać* m.in. w znaczeniu 'postanawiać, ustalać, decydować', zob. <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/html> (dostęp: 30.12.2024).

W innym miejscu natomiast mówi się o głosowaniu we wspólnocie rodzinnej, co wyrażone jest czasownikiem *kreskować*⁶:

kreskować w radzie familiiny (KN1; KN2) – *voter dans les conseils de famille*; art. 426.

Wybór odpowiedniego czasownika nie zawsze był dla tłumaczy oczywisty, dlatego istnieją rozbieżności w sposobie tłumaczenia. W jednym z artykułów odnotowano użycie dwóch różnych czasowników, a są nimi *rozważyć* i *stanowić*. Niemniej nie wprowadzają one odmiennego sposobu patrzenia na obowiązki wykonywane przez radę rodziny.

rada rodziny rozważy (KN1) / Rada Rodziny stanowić będzie (KN2) – *le conseil de famille délibère*; art. 438.

W analizowanym materiale zdarza się, że odnotowano nazwę gremium rodzinnego z innym rzeczownikiem. Wśród nich należy wymienić *zgromadzenie*:

dniem oznaczonym do zgromadzenia rady (KN1) / dniem naznaczonym do zgromadzenia się Rady (KN2) – *le jour indiqué pour la réunion du conseil*; art. 411.

Poza tym zarejestrowano wyrazy *wyrzeczenie* i *wyrok*, które podkreślają funkcje pełnione przez radę rodziny:

za wyrzeczeniem rady familiiny (KN1) / za wyrokiem Rady Familiiny (KN2) – *sera prononcée par le conseil de famille*; art. 446.

Unaocznienie ważności opinii omawianej wspólnoty widzimy także, gdy mowa o *zdaniu* rady:

zdania rady familiiny (KN1) / zdanie Rady Familiiny (KN2) – *l'avis du conseil de famille*; art. 496.

Pojawia się również wyraz *prezydent*, który oznacza istniejącą w radzie hierarchię członków:

prezydent rady familiiny (KN1; KN2) – *président du conseil de famille*; art. 478.

Kolejnym określeniem jest *uzupełnienie*, które wskazuje na wymóg odpowiedniej liczby członków gremium rodzinnego:

do uzupełnienia rady (KN1; KN2) – *pour compléter le conseil*; art. 408.

Trzeba jeszcze wymienić przykłady, w których wykorzystano imiesłow. Czasami na poziomie składniowym elementy te należą do orzeczenia imienne-go. W materiale pojawiają się następujące egzemplifikacje:

potwierdzony przez radę familiyną (KN1) / potwierdzonym przez Radę Familiyną (KN2) – *confirmé par le conseil de famille*; art. 400.

mianowany przez radę familiyną (KN1; KN2) – *nommé par le conseil de famille*; art. 420.

⁶ W SJPDor znaczenie 'głosować, dawać kreskę za kim' jest wskazane przy czasowniku *kreskować* z kwalifikatorem *dawniej*, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/html> (dostęp: 31.12.2024).

powierzony będzie przez radę rodziny (KN1; KN2) — *sera déferée, par le conseil de famille*; art. 142.
rada rodzinna złożona będzie (KN1; KN2) — *le conseil de famille sera composé*; art. 407.

Wskazują one m.in. na decyzyjny charakter wspólnoty, jaką była rada rodzinna, oraz na wymogi dotyczące odpowiedniego składu rady.

Innym jeszcze przykładem jest użycie sformułowania *należać do składu*, który również zwraca uwagę na członkostwo w radzie rodzinnej:

należać do składu rady rodzinnej (KN1; KN2) — *faire partie du conseil de famille*; art. 495.

Ciekawym fragmentem, w którym uwidaczniają się rozbieżne wybory translatorskie, jest ten mówiący o przewodnictwie w radzie rodzinnej. Obie wersje prezentują hierarchię we wspólnocie:

na czele rady rodzinnej będzie (KN1) / w radzie Rodzinnej [...] prezydować będzie (KN2)
— *le conseil de famille sera présidé*; art. 416.

3. Materiały w ujęciu tabelarycznym

Prezentacja wszystkich wymienionych wyżej określeń pojawiających się przy nazwach rady rodzinnej może nie być wystarczająca do tego, aby zwizualizować dane liczbowe. Aby lepiej było widać liczbę wystąpień poszczególnych określeń, a także ich użycie przez każdego z tłumaczy, stworzona została poniższa tabela.

Tabela 1. Określenia ze względu na przynależność do części mowy i liczbę wystąpień w tekstach dwóch tłumaczy

Określenie sąsiadujące	Liczba wystąpień w KN1	Liczba wystąpień w KN2
Czasowniki		
kreskować	1	1
osądzić	1	1
oznaczać	2	2
prezydować	0	1
przystąpić	1	1
rozważyć	1	0
stanowić	0	1
ułożyć	2	2
upoważniać	2	1
zwołać	1	1
Rzeczowniki		
członek	3	3
dozwolenie	0	1
na czele	1	0

Określenie sąsiadujące	Liczba wystąpień w KN1	Liczba wystąpień w KN2
prezydent	1	1
skład	1	1
uchwała	5	4
upoważnienie	4	4
uzupełnienie	1	1
wyrok	0	1
wyrzeczenie	1	0
zdanie	1	1
zezwoleń	2	2
zgromadzenie	1	0
zgromadzenie się	0	1
zwołanie	1	1
Imiesłowy		
mianowany	1	1
potwierdzony	1	1
powierzony	1	1
upoważniony	1	2
złożony	1	1
zwołany	3	3

Źródło: opracowanie własne

Jak widać w przedstawionej tabeli, najliczniejszą grupę stanowią rzeczowniki. Wymienionych zostało 15 rzeczowników (w tym 1 wyrażenie przyimkowe). Warto zwrócić uwagę, że ponad połowa z nich (dokładnie ujmując 8) to rzeczowniki odczasownikowe – a więc np. *upoważnienie* czy *zezwoleń*. W zestawionych materiałach widzimy też wykaz 10 czasowników oraz 6 imiesłów. Istotne jest to, że niektóre przykłady można zaliczyć do jednej rodziny słowotwórczej, jak w przypadku wyrazów *upoważniać*, *upoważnienie*, *upoważniony*. Wskazuje to na tworzenie (bądź już istnienie) w XIX-wiecznym języku prawnym zasobu wyspecjalizowanych jednostek leksykalnych obsługujących specjalistyczne tematy.

Choć w niniejszym opracowaniu nie brano pod uwagę łączliwości wymienionych wyrazów, to warto wspomnieć, że widoczne są połączenia, które pojawiły się w XIX-wiecznych tekstach przekładów i wykazują do dziś wysoki poziom zespolenia – np. *należać do składu*, *udzielić upoważnienia*, *żądać zwołania*. Ich analiza wymaga jednak odrębnego opracowania.

4. Podsumowanie

Wspólnotowe działanie rady rodzinnej jest podkreślone w kreacji językowej. Analizowane sformułowania uwypuklają bowiem wspólnotowy charakter rodzinnego gremium. Zwraca uwagę to, że rada rodziny jest ujmowana kolektywnie, o czym świadczą przede wszystkim formy czasownikowe, jak np. *rada oznaczyła* czy *rada ułożyła*. I choć przecież w Kodeksie Napoleona mówi się o poszczególnych członkach rady, uwzględnia się w niej hierarchię, to jednak określenia wskazujące na możliwe czynności czy obowiązki rady rodziny dotyczą całej grupy, a nie poszczególnych osób wchodzących w jej skład. Jak mogliśmy się przekonać, rada miała ściśle sformułowane obowiązki, spełniała rolę organu doradczego, decyzyjnego i nadzorczego. Wszyscy członkowie rady razem decydowali i razem odpowiadali za swoje wybory. Funkcja decyzyjna, która wychodzi na pierwszy plan, dowodzi sprawowania kontroli w rodzinie. O tym, że rezultaty działalności rady były istotne, mogą decydować odnotowane w materiałach rzeczowniki, szczególnie te odwołujące się do efektów pracy rodzinnego kolektywu, jak np. *uchwała*, *upoważnienie*, *zezwolenie*. Wprawdzie niektóre określenia występują incydentalnie, ale świadczyć to może o wysokim stopniu zróżnicowania bądź rozróżniania poszczególnych działań rady rodzinnej, liczbie powierzonych jej spraw, a co za tym idzie – o randze tego kolegiального grona. Istotny wydaje się również fakt, że wyrazy uwzględnione w analizie, czasem pomimo jednostkowych poświadczeń, tworzą rodziny słowotwórcze, co wskazuje na przemyślane i świadome decyzje względem formowania polskiej terminologii prawnej.

Warto zauważyć jeszcze jedną istotną kwestię w perspektywie niniejszych badań. Rada rodzinna jako organ decydujący miała bezpośredni wpływ przede wszystkim na wspólnotę lokalną, rodzinną, ale także na wspólnotę globalną, m.in. odciążając sądy. Przy tej okazji we wspólnocie lokalnej i globalnej rozpo-wszechniano język prawny, który w XIX w. przechodził wprawdzie przeobrażenia, ale z czasem uznany został za narodowe dziedzictwo.

Źródła

- Bohusz F.K.M., 1810, *Kodeks Napoleona Księstwu Warszawskiemu* [...] za prawo cywilne podany [...], Warszawa: Drukarnia W. Dąbrowskiego.
- Laube S.G., 1808, *Krótką nauka z cywilnego statutu Napoleona Wielkiego sposobem słownika publiczności podana*, Wrocław: Drukiem W.B. Korna.
- Stawiański I.F., 1811, *Inwentarz kodeksu cywilnego francuskiego czyli Kodeksu Napoleona*, Warszawa: Drukarnia Ragoczy.
- Szaniawski F.K., 1813, *Kodex Napoleona. Code Napoléon. Codex Napoleonis*, Warszawa: Drukarnia Rządowa.

Literatura

- Dąbska-Prokop U., 1995, *Kilka uwag o tłumaczeniu tekstu*, w: J. Konieczna-Twardzikowa, U. Kropiwiec (red.), *Między oryginałem a przekładem*, cz. I: *Czy istnieje teoria przekładu?*, Kraków: Universitas, s. 13–20.
- Gloger Z. (red.), 1900–1903, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa: Druk P. Laskauera i W. Babickiego.
- Królasik T.M., 2014, *Poglądy Franciszka Ksawerego Szaniawskiego na temat uregulowania rozwodów w Kodeksie Napoleona*, „Miscellanea Historico-Iuridica”, t. 13, z. 2, s. 89–100.
- Lukszyn J., 1993, *Tezaurus terminologii translatorycznej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Machut-Kowalczyk J., 2014, *Rada familijna pod powagą sądu pokoju w świetle akt łączących, zgierskich i łódzkich z lat 1809–1876*, Łódź: Head Republic.
- Pol K., 2000, *Poczet prawników polskich*, Warszawa: C.H. Beck.
- Radwański Z., 2009, *Kodyfikacja prawa cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, t. 71, z. 2, s. 131–142.
- SJPDoR — Doroszewski W. (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/html> (dostęp: 30.12.2024).
- Sójka-Zielińska K., 2008, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, Warszawa: LexisNexis.
- Szaniawski F.K., 1809, *O tłumaczeniu Kodexu Napoleona w polskim języku*, „Pamiętnik Warszawski”, t. 3, nr 7, s. 52–60.
- Wismont M., 2024, *Terminologia prawa rodzinnego w dwóch przekładach Kodeksu Napoleona z pierwszej połowy XIX wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8331-641-3>
- Woźniak E., 2019, *O pieczy rodzicielskiej, radzie familijnej i poszukiwaniu ojcostwa, czyli jak kształtowała się terminologia prawa rodzinnego*, w: L. Mariak (red.), *Współczesny i dawny obraz rodziny w języku*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 495–508.
- Wróblewski B., 1948, *Język prawny i prawniczy*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.